

ШЕВЧЕНКО І ШЕКСПІР

Вільям Шекспір належав до найулюбленіших письменників Тараса Шевченка. З творами великого англійського драматурга Тарас Шевченко познайомився під час навчання в Петербурзькій Академії Мистецтв. Працюючи над своєю самоосвітою, Шевченко користувався багатою бібліотекою свого вчителя і великого приятеля Карла Брюллова. Твори Шекспіра справили на Шевченка велике враження. Своє захоплення образами великого драматурга Тарас Шевченко намагався передати засобами живопису. Вихованець Петербурзької Академії Мистецтв художник В. В. Ковальов у своїх спогадах пише, що в альбомі Шевченка він бачив багато цікавих ескізів і що найкращим ескізом Шевченка був «Король Лір», намальований сепією. «Енергійна фігура короля, — пише В. В. Ковальов, — була майже голою з факелом у руках. Божевільний король біг, намагаючись підпалити свій палац. Мені ніколи не доводилося бачити «Короля Ліра» в такому стані на сцені під час виконання цієї ролі найкращими артистами. Ескіз Тараса Григоровича справляв сильне враження і своїм ефектним освітленням. Тарас Григорович готувався виконати його, але несприятливі обставини перешкодили цьому».

Тарас Шевченко розробив образ короля Ліра і в іншому варіанті, опублікованому в 1843 р., коли Шевченкові було двацять дев'ять років. Це відома ілюстрація до твору Шекспіра «Король Лір», виконана способом гальваноклаустики. У ній відтворено одну з найтрагічніших ситуацій цього твору Шекспіра.

Так Шевченко-художник, захоплений творами геніального драматурга світової літератури, діявав надхнення для своєї творчості — творчості художника — в шекспіровських трагедіях.

Але ще більше значення мали твори Шекспіра для поетичної творчості Шевченка, для формування його естетичних принципів, для удосконалення ідейної і художньої майстерності його поетичних і драматичних творів.

Особливо гаряче радив Шевченкові вчитися у Шекспіра П. О. Куліш. У своєму листі, написаному в 1846 р., Куліш пише Шевченкові: «Ваші твори належать не самим Вам і не тільки Вашому часові: вони належать всій Україні і будуть говорити за неї вічно. Це дає мені право втручатися в родинні справи Вашої фантазії і творчості і рішуче вимагати від них, щоб вони довели свої твори до можливого ступеня досконалості». Даючи конкретні поради щодо виправлення та переробок окремих творів Шевченка, П. Куліш радить наділитися гайдамаків більшою людяністю. «Подивіться у Шекспіра, — пише П. Куліш, — одно лице в засліпленості звірячої лютости проливає

кров своїх ворогів, а друге говорять голосом людяности; іноді те ж саме лице здригається і тим доводить істину, що людську основу ніколи не перемагає звірячий елемент». Треба сказати, що цей шекспірівський принцип розкриття людських характерів Шевченко застосував ще в 1843 р. у своїй драмі «Назар Стодоля».

Усе своє життя Шевченко з великою увагою, пошаною і захопленням ставився до творів геніального англійського письменника. Як свідчить П. Куліш, Шевченко завжди возив із собою твори Шекспіра. 1 лютого 1847 р. в листі до М. Костомарова Шевченко просив свого приятеля, щоб він зберіг у себе скриньку з фарбами і твори Шекспіра. Коли після арешту 1847 р. Шевченко загубив книжку творів Шекспіра, він в листі до Лизогуба просив: «Якщо знайдете в Одесі Шекспіра — переклад Кетчера, то пришліть мені». І коли Лизогуб, виконуючи прохання Шевченка, прислав йому твори Шекспіра, Шевченко гаряче подякував за це своєму приятелю. А після трусу 7 березня 1848 року Шевченко радісно повідомив Лизогуба: «Шекспір уцілів».

Після звільнення Шевченка з заслання ці твори, мабуть, загубилися, бо Шевченко 12 січня 1858 р. писав з Нижнього Новгорода в Петербург до Лазаревського: «А ти, мій друже єдиний, купи мені Шекспіра, переклад Кетчера».

Н. А. Білозерська у своїх спогадах пише, що Шевченко знав твори Байрона і Шекспіра і «старанно їх вивчив, особливо Шекспіра, часто цитував його і завжди доречі».

Справжнім великим святом для Шевченка були вистави п'єс Шекспіра з участю славного актора-негра Айри Олдріджа. Гра геніального актора викликала надзвичайне захоплення у Шевченка. На першу виставу «Отелло» з участю Олдріджа Шевченко пішов разом з родиною графа Ф. П. Толстого та з друзями, що збиралися у вітальні віцепрезидента Академії Мистецтв. Шевченко так полонила і схвилювала гра Олдріджа, що в коротких перервах у розмовах із своїми приятелями він висловлював своє захоплення словами: «Геніально! Чудово!»

12 листопада 1858 р. у вітальні Толстих зібралися відомі літератори, поети, художники, артисти, вчені. З українських діячів тут були Т. Г. Шевченко, історик М. І. Костомаров, композитор С. С. Гулак-Артемівський, математик М. В. Остроградський та інші. На цей вечір прибув і Олдрідж. Тут відбулося особисте знайомство Тараса Шевченка з Айра Олдріджем. Скульптор М. Й. Мікешин у спогадах пише, що він, прибувши на цей вечір, застав Т. Шевченка з А. Олдріджем «у найзворушливіших дружніх відносинах: вони сиділи в кут-

ку на канавці або ходили по залі обнявшись; дочки графа — дві дівчинки — поперемінно були для них товмачами, швидко перекладали на англійську й російську мову їх швидко невимушену розмову. З цього вечора Олдрідж цілком оволодів усією увагою Шевченка».

Великий успіх мав Олдрідж також у ролі Шейлока у п'єсі «Венецький купець».

2 грудня 1858 р. Т. Г. Шевченко був на прем'єрі виставки «Король Лір». Цей образ у виконанні Олдріджа особливо цікавив Шевченка, бо, як уже згадувалося, ще під час перебування в Петербурзькій Академії Мистецтв він робив спроби відтворити шекспіровського Ліра засобами живопису. Олдрідж у ролі короля Ліра справив на Шевченка найбільше враження, він вразив його до глибини душі не тільки своїм надзвичайним талантом артиста-трагіка, не тільки цілісністю і викінченістю створеного ним образу, а й великою подібністю цього образу до образу того Ліра, якого художник Шевченко малював у своїй уяві впродовж багатьох років.

Про те, як реагував Т. Г. Шевченко на гру Олдріджа, свідчать цікаві спогади художника Мікешина. Ось один уривок із цих спогадів: «З новими дебютами в Шекспіровських ролях петербурзька слава трагіка росла і росла. Ось сиджу я одного разу в Маріїнському театрі ні живий, ні мертвий. Олдрідж грав ролю короля Ліра і закінчив. Не пам'ятаючи себе від жалю, що здушив мені серце, не знаю, як опинився я на сцені, за кулісами і відчинив двері вбиральні трагіка. Мене вразила така картина: в широкому кріслі, розкинувшись від утоми, напівлежав «Король Лір», а на ньому, буквально на ньому, був Тарас Григорович, слъози градом сипалися з його очей, уривчасті, палкі слова лайки і ласки здавленим голосом шепотом вимовляв він, покриваючи поцілунками розмальовані олійною фарбою обличчя, руки і плечі великого актора».

Через кілька днів після першої вистави «Король Лір» — а саме 6 грудня — Т. Г. Шевченко в листі до М. С. Щепкіна писав: «Благородний мій єдиний друже!.. У нас тепер африканський актор, чудеса виробляє на сцені. Живого Шекспіра показує».

Така схвилюваність Т. Г. Шевченка, на думку І. Ваніної (автора книжки «Шекспір на українській сцені») пояснюється тим, що «в емоційному виконанні негритянського трагіка перед Шевченком ожили в усій своїй реальності образи шекспірівських героїв, давно ним продумані і відчуті. Вони були саме такими, якими вимальовувалися колись в уяві поета: сильними, мужніми людьми, що глибоко страждають, відчуваючи неправду».

У пам'ять своєї глибокої пошани до Олдріджа і щирої приязні до нього Т. Г. Шевченка намалював його портрет.

В. Шекспір приваблював Шевченка «широ-

тою і різноманітністю зображуваних характерів, мотивами волелюбності, високою драматургічною майстерністю». (І. Ваніна).

Для Т. Г. Шевченка В. Шекспір був найвищим зразком найкращого в світі письменника. Слово «Шекспір» для Шевченка було синонімом «найкращий письменник». Тому то Шевченко свою високу оцінку творів української письменниці відомої під псевдонімом «Марко Вовчок», висловлював словом «Шекспір». Як свідчить В. Карташевська, «Білозерський і Шевченко підносили її (Марка Вовчка) до небес. Шевченко після кожного оповідання кричав: «Шекспір, Шекспір!»

Твори великого англійського письменника В. Шекспіра не тільки користувалися великою пошаною і любов'ю з боку Шевченка, але вони також мали значення і для літературної творчості славного Кобзаря України.

Традиції Шекспіра в творчості Шевченка можна вбачати в глибокому драматизмі його поезій, в умінні творити багатогранні характери, у сміливому поєднанні трагічного з комічним, у високому і величному гуманізмі та в глибокому реалізмі. Шевченко знаходив у творчості великого англійського драматурга багато співзвучного своїй музи, своїм творчим принципам. У творах Шекспіра передусім найвище цінив глибоку людяність і правдивість та високе мистецтво шекспірівської драматургії.

Видатний український учений професор Степан Савченко в статті «Шевченко і світова література» прийшов до дуже важливого висновку, що «тема зросту шевченківського реалізму, народності і гуманізму також і на ґрунті відповідних якостей творчості Шекспіра ще чекає на свого дослідника».

Одна з перших спроб дослідити вплив Шекспірівської драматургії на драматичний твір Шевченка «Назар Стодоля» належить Борисові Варнеке. У 1929 році в журналі «Україна» (ч. 10-11) надруковано статтю цього дослідника під заголовком «Композиція «Назара Стодоля»». Заперечуючи вплив Пушкіна на Шевченка і стверджуючи, що світогляд Пушкіна «не міг не бути чужим Шевченкові», Б. Варнеке висловив думку, що натомість Шекспір був значно ближчий Шевченкові і тому скоріше міг послужити багато де в чому зразком для творчості Шевченка. Творчість Шекспіра, на думку Б. Варнеке, мала виразний вплив на композицію «Назара Стодоля».

До цього треба додати, що шекспірівські традиції виразно позначилися також і в розробці характерів дійових осіб «Назара Стодоля». Герої шевченкової драми — це не носії якоїсь певної пристрасті, це не виразники позитивних чи негативних рис людської вдачі. Так само як і в Шекспіра, це багатогранні характери. Назар не лише мужній борець, він часом буває смиренним, навіть іноді розгублюється. Сотник Хома Кичатий не

тільки жорстокий деспот, а й людина, що здатна покаятися у своїх лихих вчинках. Стеха не тільки лукава і підла егоїстка, а одночасно й жінка, що ще не зовсім втратила свою совість. Цією своєю особливістю дійові особи Шевченкового твору близькі до героїв Шекспіра.

Дарія ГОРДИНСЬКА-КАРАНОВИЧ

Книжка, якій бракує почуття міри вартостей

(Доповідь виголошена на З'їзді Українського Музичного Інституту в Америці, 20 вересня 1964 в Нью-Йорку з музичними ілюстраціями Таїси Богданської: «Гуцульська Сонатина» для форт. Миколи Колесси та інші українські твори).

«Українська музика» Антона Рудницького, яка нещодавно появилась друком у Мюнхені, Німеччина, викликала чимало ферменту в наших музичних колах. «Вітальна книжка!» — кажуть одні, «Брак міри вартостей» — кажуть другі, «Знецінення наших визначних музик» — кажуть треті. Як же об'єктивно представляється справа з цією історією української музики?

Та перед тим, поки давати свої завваги про різні пасажи цієї книжки, треба сказати кілька слів про те, що саме така книжка повинна собою представляти, чого ми від такого синтетичного, загального видання очікуємо. Це ж бо не приватні, особисті спомини автора про цих чи тих музик, де автор має право висловити свої власні симпатії чи антипатії, а огляд української музики в історичному аспекті. У цьому останньому випадку від автора вимагається якнайбільшого такту в оцінці явищ, тим більше тоді, коли сам автор практично заангажований у музичній творчості. У подібного роду писаннях, де автор дає оцінку творчості інших, загально прийнято, що автор книжки про свої власні твори (чи твори членів своєї найближчої родини) пише чисто інформативно і подає самі сухі факти, залишаючи оцінку їх іншим. Також прийнято, щоб при критикуванні загально визнаних імен не опирався на власному тільки осуді, а наводити голоси інших авторитетів. А. Рудницький не завше цих метод притримується і з цього виходять різні конфузи.

Погляньмо насамперед, що автор написав про Миколу Лисенка, композитора, якого він не раз уже перед тим намагався применшити. Отже про Лисенка написано гарно і коректно, з признанням для його творчості, що творить епоху в історії української музики. Але ось далі (стор. 303) читаємо, що властиво «М. Лисенко майже нічого спільного не мав з музикою, як такою, і в ній мало визнавався...» Звідкіля така суперечливість в оцінці одного і того ж композитора? Уявім собі, що хтось чужий візьме цей погляд Рудницького за добру монету і напише, що українці вважають найбільшим своїм композитором Миколу Лисенка, який з му-

Проблема докладного дослідження спільних рис у творчості Шекспіра і Шевченка, а також впливу великого англійського письменника на творчість найбільшого українського поета — це одно з чергових завдань наукового шевченкознавства.

зикою нічого спільного не мав... Чи це не буде дивовижне? А саме така і є логіка писання А. Рудницького.

Подібну неконсеквентність стрічаємо і в оцінці Василя Барвінського. З одного боку А. Рудницький висловлює йому своє велике признання, з другого боку намагається його применшити. Між іншим, автор нічого не згадує про великі успіхи Барвінського на авторських концертах на Україні, куди він їздив разом з челистом Богданом Бережницьким в 1928 році (а не в 1929 р., як подає автор). Не згадано визначної події в нашому культурно-музичному світі — появи циклю «Любов» і «Мініатюр» для фортепіяна Барвінського в світово відомому видавництві «Універсаль Едішон», хоч ясно, що саме такі видання впроваджували українську музику в коло світової.

Михайла Гайворонського зачислено під рубрику «непрофесійних музик», хоч усім відомо, що він мав вищу університетську музичну освіту. В оцінці ж самого А. Рудницького цей «непрофесійний» Гайворонський «піднявся до поважних професійних осягів» (ст. 145), належав до «професійного музичного світу» (ст. 168) і був «музик-фахівець» (ст. 310), що дав «справжні перлини нашої вокальної літератури». Де тут логіка? Невже автор друкував свою книжку частинами, і в дальших частинах забував або не міг пригадати того, що написав у попередніх? Не краще обійшлося і з Миколою Колессою, який нібито «вказав характерні зразки занепаду своєї творчості». Це не перешкоджає А. Рудницькому зараз на другій сторінці назвати Колессу «композитором великого масштабу» за його 2-гу симфонію, закінчену в 1962 р. Виглядає так, що Колесса... в стадії свого музичного занепаду є композитором великого масштабу!

Щодо деяких фактів нашого музичного життя то здається, що шановний автор зовсім не в курсі справ. Отак він згадує без будь-якої повноти «збірку декількох тисяч народних мелодій... мабуть, чи не найбільша праця в нас з цієї ділянки», що її тепер друкує д-р Зіновій Лисько. Наш композитор і музиколог, як відомо і як було вже оповіщено в пресі, зібрав «Кодекс народних мелодій» з 12 тисячами українських пісень, — капітальний своїм обсягом твір. Але А. Рудницький навіть не знає з певністю назви того видання!

Наскільки небезпечна і непевна спроба автора